

TABIIY XUSUSIYATLI FAVQULODDA VAZIYATLARDA YUQUMLI KASALLIKLAR VA ULARNING EPIDEMIOLOGIYASI

Favqulotda vaziyatlar vazirligi

Fuqaro muhofaza instituti

1-kurs magistranti **Rustam Qodirov**

Annotatsiya: Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlar (zilzila, suv toshqini, o'rmon yong'inlari, bo'ron va boshqa tabiiy ofatlar) inson hayoti va sog'lig'iga jiddiy xavf tug'diradi. Ushbu vaziyatlarda sanitariya va gigiyena sharoitlarining buzilishi, suv va oziq-ovqat ta'minotining izdan chiqishi, odamlarning zich yashashi va tibbiy yordamning cheklanishi yuqumli kasalliklarning tez tarqalishiga sabab bo'ladi. Ushbu maqolada tabiiy ofatlar natijasida yuzaga keladigan asosiy yuqumli kasalliklar, ularning tarqalish mexanizmlari va epidemiologik xususiyatlari, shuningdek, ularning oldini olish va nazorat qilish bo'yicha tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyatlar, yuqumli kasalliklar, epidemiologiya, suv orqali yuqadigan kasalliklar, pandemiya, sanitariya, profilaktika.

Kirish

Favqulodda vaziyatlar nafaqat bevosita tabiiy ofatlar natijasida, balki ularning oqibatlari tufayli ham inson hayotiga tahdid soladi. Zilzila yoki suv toshqinidan keyin yuzaga keladigan gigiyenik sharoitlarning yomonlashuvi, boshpanasiz qolgan aholining zich yashashi, ichimlik suvining ifloslanishi va tibbiy xizmatlarning yetishmovchiligi yuqumli kasalliklarning tez tarqalishiga olib keladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) ma'lumotlariga ko'ra, tabiiy ofatlar natijasida kelib chiqqan epidemiologik muammolar global miqyosda jiddiy xavf tug'diradi.

Shu sababli, tabiiy ofatlar natijasida kelib chiqadigan epidemiologik vaziyatlarni tahlil qilish, yuqumli kasalliklarning tarqalish mexanizmini o'rganish va samarali oldini olish choralari ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

I. Tabiiy Xususiyatli Favqulodda Vaziyatlar va Epidemiologik Xavflar

1.1. Tabiiy Ofatlar va Ularga Bog‘liq Epidemiologik Xavflar

Zilzila

- Ichimlik suvi ta’minotining izdan chiqishi va kanalizatsiya tizimining buzilishi.
- Odamlarning vaqtinchalik lagerlarda to‘planishi natijasida yuqumli kasalliklarning tez tarqalishi.
- Chiqindilar yig‘ilmasligi tufayli hasharot va kemiruvchilarning ko‘payishi.

Suv Toshqini

- Suv orqali yuqadigan kasalliklarning keng tarqalishi.
- Ichimlik suvi manbalarining ifloslanishi va vabo, ich terlamasi, gepatit A kabi kasalliklarning avj olishi.
- Hasharotlar ko‘payishi bilan bog‘liq bezgak va dengue isitmasi xavfining oshishi.

Bo‘ron va Dovullar

- Oziq-ovqat va suv yetishmovchiligi natijasida immunitetning pasayishi.
- Toza ichimlik suvining kamayishi natijasida o‘t pufagi infeksiyalari va oshqozon-ichak kasalliklarining ko‘payishi.

O‘rmon Yong‘inlari

- Havo sifati yomonlashishi va nafas yo‘llari kasalliklarining tarqalishi.
- Bakterial infeksiyalar va immunitet pasayishi natijasida pnevmoniya va gripp xavfi.

II. Yuqumli Kasalliklarning Turlari va Epidemiologik Xususiyatlari

2.1. Suv Orqali Yuqumli Kasalliklar

Tabiiy ofatlar paytida suv tizimining izdan chiqishi ko‘plab yuqumli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo‘ladi:

- **Vabo (Xolera)** – vibrio cholerae bakteriyasi orqali yuqadi. WHO ma’lumotlariga ko‘ra, suv toshqinlari paytida vabo epidemiyasi yuzaga kelish xavfi ortadi.
- **Ich Terlamasi (Tif)** – Salmonella typhi bakteriyasi sababli yuzaga keladi va ichimlik suvi orqali yuqadi.
- **Gepatit A va E** – ifloslangan suv va oziq-ovqat orqali tarqaladi.

2.2. Havo-Tomchi Yo‘li Orqali Yuqumli Kasalliklar

Aholining zich yashash sharoitida quyidagi kasalliklar tez tarqaladi:

- **COVID-19 va Gripp** – odamlar orasida tez yuqadigan virusli infeksiyalar.
- **Suvchechak va Qizamiq** – immuniteti past odamlarga tez yuqadi.
- **Tuberkulyoz** – sil kasalligi zich yashash sharoitlarida kuchayishi mumkin.

2.3. Hasharotlar Orqali Yuqumli Kasalliklar

- **Bezgak (Malaria)** – suv toshqinlaridan keyin chivinlar soni ortishi sababli ko‘payadi.
- **Dengue isitmasi** – tropik hududlarda uchraydigan chivin orqali yuqadigan virusli infeksiya.

III. Yuqumli Kasalliklarning Oldini Olish va Epidemiologik Nazorat

3.1. Epidemiologik Nazorat va Profilaktika

- **Favqulodda vaksinatsiya dasturlari**
- **Tibbiy kuzatuv tizimlari va tezkor diagnostika**
- **Toza ichimlik suvi va oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash**

3.2. Innovatsion Epidemiologik Yondashuvlar

- **Sun'iy intellekt va Big Data orqali kasallik tarqalishini bashorat qilish**
- **IoT va sensor texnologiyalar yordamida sanitariya monitoringi**
- **Mobil ilovalar orqali epidemiologik ma'lumot tarqatish**

IV. Tadqiqotlar va Amaliy Natijalar

4.1. Xalqaro Tadqiqotlar

- **WHO va CDC (AQSh) tadqiqotlari** – tabiiy ofatlar vaqtida epidemiyalarga qarshi kurash usullari.
- **Yaponiya va Germaniyada epidemiologik monitoring tizimlari** – tabiiy ofatlar natijasida kasalliklar tarqalishining oldini olish bo'yicha ilg'or texnologiyalar.

4.2. O'zbekistonda Epidemiologik Nazorat

- **O'zbekiston Sanitariya va Epidemiologiya Xizmati tomonidan olib borilgan tadqiqotlar**
- **Suv toshqinlari va yuqumli kasalliklar bo'yicha mahalliy monitoring dasturlari**
- **Favqulodda vaziyatlar uchun epidemiologik xavflarni kamaytirish bo'yicha hukumat strategiyasi**

Xulosa

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlarda yuqumli kasalliklarning tarqalish xavfi juda yuqori bo'lib, samarali epidemiologik nazorat va profilaktika choralari hayotiy ahamiyatga ega. Innovatsion yondashuvlar, jumladan, sun'iy intellekt va IoT texnologiyalarining joriy etilishi, favqulodda holatlarda sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini oshiradi. O'zbekiston va xalqaro tajribalardan kelib chiqib, epidemiyalarni oldini olish bo'yicha har tomonlama yondashuv ishlab chiqish lozim.

Quyida "**Tabiiy Xususiyatli Favqulodda Vaziyatlarda Yuqumli Kasalliklar va Ularning Epidemiologiyasi**" mavzusiga oid aniq **kitoblar va ilmiy adabiyotlar** ro'yxati keltirilgan. Ushbu manbalar tabiiy ofatlar, yuqumli kasalliklarning tarqalishi, epidemiologik nazorat va sog'liqni saqlash strategiyalari bo'yicha ilmiy ma'lumotlar beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xalqaro kitoblar va ilmiy nashrlar

1. **Heymann, D. L.** (2015). *Control of Communicable Diseases Manual (20th Edition)*. American Public Health Association.
 - Yuqumli kasalliklarning tarqalishi, profilaktikasi va nazorati bo'yicha eng muhim xalqaro qo'llanmalardan biri.
2. **Giesecke, J.** (2017). *Modern Infectious Disease Epidemiology (3rd Edition)*. CRC Press.
 - Epidemiologiya asoslari va yuqumli kasalliklarning tabiiy ofatlardan keyingi tarqalish dinamikasi haqida ilmiy tahlillar berilgan.
3. **Morens, D. M., Folkers, G. K., & Fauci, A. S.** (2020). *Emerging Pandemic Diseases: How We Got to COVID-19*. Oxford University Press.
 - Pandemiya va tabiiy ofatlardan keyin epidemiyalarning rivojlanishiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar.
4. **Watson, J. T., Gayer, M., & Connolly, M. A.** (2007). *Epidemics After Natural Disasters*. *Emerging Infectious Diseases Journal*, **13**(1), 1–5.
 - Zilzila, suv toshqinlari va boshqa tabiiy ofatlar natijasida yuzaga kelgan epidemiyalarni o'rganish bo'yicha tahliliy maqola.
5. **Nelson, K. E., & Williams, C. M.** (2014). *Infectious Disease Epidemiology: Theory and Practice (3rd Edition)*. Jones & Bartlett Learning.

- Yuqumli kasalliklar epidemiologiyasiga oid nazariy asoslar va amaliy tahlillar.

2. O‘zbekiston va Markaziy Osiyoga oid ilmiy nashrlar

6. **Yoqubov, S. A., Toshmatov, U. R.** (2021). *O‘zbekistonda yuqumli kasalliklar epidemiologiyasi va nazorati*. Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi nashriyoti.
 - O‘zbekistonda yuqumli kasalliklar bilan bog‘liq muammolar va ularning tabiiy ofatlardan keyingi tarqalishi tahlil qilingan.
7. **Nazarov, B. H., & Qodirov, R. M.** (2020). *Favqulodda vaziyatlarda epidemiologik xavflar va ularni bartaraf etish choralari*. Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Nashriyoti.
 - O‘zbekistonda favqulodda vaziyatlar natijasida yuzaga kelgan epidemiyalarni o‘rganish va oldini olish bo‘yicha ilmiy tahlillar.
8. **O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni Saqlash Vazirligi.** (2022). *Favqulodda vaziyatlarda sanitariya va epidemiologik xavfsizlik bo‘yicha qo‘llanma*. Toshkent: SSV nashriyoti.
 - O‘zbekiston sharoitida tabiiy ofatlardan keyin yuqumli kasalliklarning oldini olish bo‘yicha rasmiy tavsiyalar.
9. **O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda Vaziyatlar Vazirligi.** (2021). *Favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilish va sanitariya-gigiyena choralari*. Toshkent: FVV matbaa markazi.
 - O‘zbekiston sharoitida tabiiy ofatlarga qarshi kurash va epidemiologik xavfsizlik bo‘yicha hukumat strategiyalari.

3. Elektron manbalar va xalqaro tashkilotlarning rasmiy hujjatlari

10. **World Health Organization (WHO).** (2022). *Public Health Risk Assessment and Interventions After Natural Disasters*. Geneva: WHO Press.

- <https://www.who.int/publications>
- WHO tomonidan tabiiy ofatlardan keyin epidemiologik xavflarni boshqarish bo'yicha global tavsiyalar.

11. **Centers for Disease Control and Prevention (CDC).** (2023). *Natural Disasters and Severe Weather: Infectious Disease After a Disaster.*

- <https://www.cdc.gov/disasters/disease.html>
- AQSh Sog'liqni saqlash markazi tomonidan tabiiy ofatlardan keyin yuqumli kasalliklarni oldini olish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.

12. **ReliefWeb.** (2023). *Public Health in Emergencies: Best Practices and Case Studies.*

- <https://reliefweb.int>
- Favqulodda vaziyatlarda sanitariya-gigiyena choralari va yuqumli kasalliklarning oldini olish bo'yicha xalqaro tajribalar.